

Prestij, Kimlik ve Siyasî Rekabet Bağlamında Büveyhî Lakap ve Ünvanları*

Sevgi Kübra Bilgin*

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar,

Arş. Gör. Dr., Recep Tayyip

Erdoğan Üniversitesi, Fen-

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,

Rize/TÜRKİYE

sevgykubraakdemirel@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1248-691X

Geliş: 18 Nisan 2024

Kabul: 21 Ekim 2024

Yayın: 10 Kasım 2024

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Büveyhîler, 934-1056 (h. 322-448) tarihleri arasında İran ve Irak coğrafyasında hüküm sürmüş Deylemli bir hanedandır. Kurucu kardeşlerden Ahmet b. Büveyhî, 945 yılında Abbâsî Halîfesi Müstekfî-Billâh'ın emîrülümerâsî olmasının ardından saltanat alametlerini teslim almıştır. Bu alametlerden biri lakaplardır. Soylu bir hanedana sahip olmayan Büveyhîler, bu lakaplar sayesinde askerlerine, halkına ve rakiplerine karşı itibarlarını artırma arzusu içindeydiler. Aldıkları lakapları hem aile içi rekabetlerinde hem de diğer hanedanlara karşı kullanıyorlardı. Bunların yanı sıra Sâsânî krallarının ünvanlarını da künyelerine ekleyerek, etnik bir kimlik yaratma çabasındaydılar. Hanedanın kadınları ile devlet erkânı da lakap sahipleri arasındaydı. Ancak sıklıkla dağıtılan lakaplar zamanla "en üstün olanı" işaret edememeye başlamıştır. Bu durum sayıları gittikçe artan lakapların değerinin azalmasına sebep olmuştur. Yapılan bu çalışmada lakap vermenin Abbâsî muhitindeki önem ve seyrine değinilecek ve Büveyhîlerin bu saltanat alametini bir prestij ve rekabet unsuru haline getirerek siyasi hayatlarını yönlendirmeleri örneklerle incelenecektir. Ardından da Büveyhî emîrlerinin ve devlet ricalinin kullandıkları lakap ve ünvanlar hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anahtar Kelimeler: Büveyhî, Abbâsî, halîfe, lakap, ünvan

The Buwayhid Titles and Laqabs in The Context of Prestige, Identity and Political Rivalry

Research Article

* Responsible Author,

Research Assistant PhD., Recep

Tayyip Erdoğan University,

Faculty of Arts and Sciences,

Department of History

Rize/TURKIYE

sevgykubraakdemirel@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1248-691X

Received: 18 April 2024

Accepted: 21 October 2024

Published: 10 November 2024

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)

International License

ABSTRACT

The Buwayhids were a Daylamite dynasty founded in Iran and Iraq and reigned from 934 to 1056 (322 to 448 H.). In 945 AD, Ahmad ibn Buwayh appointed as Abbasid Caliph Müstekfî-Billâh's amir al-umara and received the symbols of sultanate. One of the symbols is laqabs. Motivated by a desire to bolster their reputation among soldiers, populace, and rivals, the Buwayhids strategically utilized these prestigious laqabs to assert superiority within familial disputes and against local dynasties. Concurrently, they sought to cultivate an ethnic identity by incorporating titles reminiscent of ancient Sasanian emperors into their nomenclature. State officials and even influential women within the dynasty were among the laqab holders. However, over time, frequently given laqabs began to fail to indicate "the superior one". The number of laqabs escalated, often doubling, tripling, or even quadrupling. This evolution diminished the value of laqabs. This study briefly discusses significance of laqab bestowment within the Abbasid caliphate. It analyzes the Buwayhid emirs' use of laqabs as elements of prestige and competition. Afterwards, detailed information will be given about the laqabs and titles taken by the Buwayhid emirs and other officials.

Keywords: Buwayhid, Abbasid, calipha, laqabs, titles

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

*Bu çalışma yazarın "Büveyhîler Devlet Teşkilatı (Saray, Hükümet ve Askerî Teşkilat)" başlıklı doktora tezinin ilgili bölümleri esas alınarak hazırlanmıştır.

* This study is based on the relevant chapters of the author's doctoral thesis titled "Buwayhids State Organization (Palace, Government and Military Organization)"

Atf - Cite: Bilgin, S. K. Prestij, Kimlik ve Siyasî Rekabet Bağlamında Büveyhî Lakap ve Ünvanları. *History Studies* 16, no. 4 (2024): 491-512.

Giriş

Sözlükte “kitap, mektup ve yazı başlığı” anlamına gelen ünvan, bir kimsenin memuriyet rütbesini ve görevini belirten söz demektir. Lakap ise “bir kimseyi tarif etmek, yüceltmek amacıyla sonradan takılan ikinci ad, şeref pâyesi, halîfe ve sultanların hâkimiyet alâmeti” anlamlarına gelmektedir. Ünvan ve lakabın Türkçe’de çoğu zaman eş anlamlı gibi kullanıldığı görülse de terim olarak ünvan, halîfe ve hükümdarların, vezirlerin, eyalet valilerinin, başkumandanların, ulemânın ve resmî görevlilerin sıfat ve lakaplarını ifade etmektedir.¹

Abbâsîler’den itibaren halifelerin tahta, batı dillerinde “taht adı” denilen birer resmî lakapla çıktıkları görülmektedir. Doğu İslâm dünyasında hilâfet iddia etmeyen ve Abbâsî halifesini metbû tanıyan hükümdarlar, tahta çıktıklarında halîfeden saltanatlarının tasdikini ve birer şeref pâyesi olarak kendilerine uygun gördüğü lakapları vermesini istemekteydiler.² Büveyhî hükümdarları da bu bağlamda *emîr* ünvanı ile anılmış ve Abbâsî halifelerinden bir takım lakaplar almışlardır.

Büveyhîler, 934-1056 (h. 322-448) yılları arasında hüküm sürmüş aslen Deylemlî³ bir hanedandır. 934 (322) yılında İmâdüddeve Ali b. Büveyh’in Şîraz’a girmesi ile devletlerinin temelleri atılmıştır. 943 (332) yılında Rüknüddeve’nin Rey ve Cibâl, 945 (334) yılında da Muizzüddeve’nin Bağdat’ı hâkimiyetleri altına almaları ile devletlerinin Rey-Cibâl ve Irak kolları da kurulmuştur. Böylece İran ve Irak coğrafyasında hüküm süren Büveyhîler, bilhassa Bağdat’ta bulunan Abbâsî halifesini tahakkümleri altına almaları ile devrin siyasetinde söz sahibi olmuşlardır.

Büveyhî kardeşlerin mensubu olduğu Deylemliler, geçimlerini paralı askerlikle sürdürmekteydiler. Büveyhîlerin aralarından sıyrılarak devletlerini kurdukları diğer Deylemlilere karşı herhangi bir üstünlükleri bulunmamaktaydı. Bu nedenle hareketlerinin başladığı günden beri Büveyhîlerin Deylemlilerle olan ilişkisi de aşiret veya ırk esasına dayanmamaktaydı. Paralı asker olarak hizmet eden Deylemlilerin maddi çıkarları olmadıkça, soylu bir aileye de sahip olmayan Büveyhoğullarının etrafında uzun müddet durmayacakları, sadakatli olmayacakları muhakkaktı. Bu nedenle onlar da, tıpkı

¹ Abdülkerim Özaydın, “Unvan,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012) 42:163-166; Nebi Bozkurt, “Lakap,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003) 2:65; Clifford Edmund Bosworth, “Lakab,” *EP (İng.)* 5:618-631.

² Bozkurt, “Lakap,” 65.

³ Büveyhoğulları, gerek cesaretleri gerekse dayanıklı yapıları ile hiç şüphesiz doğup büyüdükları Deylem coğrafyasının ve Deylemlî karakterinin izlerini taşımaktaydılar. Bu nedenle onları tanıyabilmek, siyasî ve teşkilât tarihini şekillendiren unsurları anlamlandırabilmek için Deylem coğrafyası, dilleri ve genel karakteristik yapıları önem taşımaktadır. Deylem coğrafyası ve Deylemliler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn İsfendiyar, *Tarih-i Taberistan – I. Tashih Abbas İkbâl, Taberistan, 1386/2007*; Ebu İshâk İbrahim b. Hilâl b. İbrahim b. Zehrûn es-Sâbî el-Harrânî, *Kitâbu’l-Müntezza Mine’l Cüzi’l-evvel Mine’l Kitâbu’l-Ma’rûf bi’t-Tâcî fi Ahbâri’d Devleti’d Deylemiyye, (Ahbâru E’immeti’z-Zeydiyye fi Taberistân ve Deylemân ve Cilân içinde)*. Neşreden Wilferd Madelung, Beyrut, 1987, 12-13; *Hudûdü’l-Alem Mine’l-Meşrik İle’l-Magrib*. Çeviren Abdullah Duman ve Murat Ağarı, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018) 91; İstahrî, *Ülkelerin Yolları (Değerlendirme-Metin)*. Çeviren Murat Ağarı, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015) 188; Mukaddesî (Muhammed b. Ahmed), *İslâm Coğrafyası (Ahsenü’t-Takâsîm)*. Çeviren Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015) 352-354; Vladimir Minorsky, “Daylam,” *EP (İng.)* (Leiden: Brill, 1991) 2:190-200; İbn Havkal, *Sûrat el-Arz - 10. Asırda İslâm Coğrafyası*. Çeviren Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017) 327-328; Cihan Gençtürk, “Büveyhîler’in İran Hâkimiyeti” (doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2020), 22; Ahmet Güner, “Büveyhîler’den Adudu’d-devle ve Dönemi (338-372/949-983)” (doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992) 14; Tahsin Yazıcı, “Deylem,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994) 9:263-264; Ahmet Ateş, “Deylem,” *İslam Ansiklopedisi*, 3:567-568.

dönemlerinde yaşayan diğer bazı İranlı hanedanların da başvurduğu yaygın bir âdet olarak, konumlarını yüceltmek için asaletli bir nesep hayali kurmuş, soylarını Sâsânî krallarına dayandırmak için çaba göstermişlerdir.⁴ Bunun yanında aynı amaçla birtakım lakap ve ünvanlar da kullanmışlardır. Aldıkları bu lakaplar sayesinde askerlere, halka ve hem aile içi hem de diğer hanedanlardaki rakiplerine karşı itibarlarını artırmayı arzu etmişlerdir. Yapılan bu çalışmada da Büveyhîlerin aldıkları lakap ve ünvanlarını siyasî rekabette öne çıkma maksadıyla araçsallaştırmaları incelenecek, ardından da emîrlerin ve devlet ricâlinin bir hâkimiyet alameti olarak kullandıkları bu lakap ve ünvanlar hakkında bilgi verilecektir.

1. Büveyhî Siyasetinde Lakap ve Ünvanlar

Büveyhîler devrinde halîfeler, hukuken devlet başkanı olmaları dolayısıyla, çeşitli emîr ve devlet adamlarına lakap ve ünvan verme imtiyazını ellerinde tutmuşlardır. Halîfenin, hilâfet hukukunu korumak adına, lakapların verilmesinde titiz davrandığını gösteren örnekler bulunmaktadır. Ahmet b. Büveyh'in Bağdat'a girdiğinde İzzüddeve lakabını istemesi fakat Halîfe Müstekfî-Billâh'ın onun bu isteğini yerine getirmeyerek Muizzüddeve lakabını uygun görmesi bunun bir örneğidir. Buradan hareketle Büveyhî emîrlerinin -istisnaları olmakla birlikte- başlarda halîfenin lakap verme yetkisine müdahale etmedikleri söylenebilir. Ancak ilerleyen süreçte Büveyhî emîrlerinin aile içi ve diğer mahallî hanedanlara karşı rekabette üstünlük sağlamak adına, halîfenin bu yetkisine müdahale ettiği örnekler görülmektedir. Nitekim başta halîfeden kendisine istediği lakabı alamayan Muizzüddeve, zamanla Bağdat'ta güçlenerek halîfenin yetkileri üzerinde söz sahibi olmaya başlamış⁵ ve -ayrıntıları ileride

⁴ Büveyhîlerin nesepleri ile ilgili bkz. İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*. Tahkik İhsan Abbâs, (Beirut: Dâru Sâdir, 1900) 1:174; İbrahim Selman el-Kurevî, *el-Büveyhîyyûn ve'l-Hilâfetü'l-Abbâsiyye*. (Mısır, 2008) 82-83; Ebu İshâk es-Sâbî, *Tâcî*, 12; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târîh-i Güzide*. Çeviren Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK Yayınları, 2018) 384; Sâdık Seccâdî, "Âl-i Büye," *Dâiretü'l-Meârif Büzürgi İslâmî*, 1377, 1:629; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*. Çeviren Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011) 81; Kalkaşendî, *Meâsirü'l-İnâfe fi Meâlimi'l-Hilâfe - Halifelik Kurumu Tarihi*. Çeviren Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019) 149; Hassan Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhiler Devleti Tarihi*. Çeviren Tarık Akarsu, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 123; Christine D. Baker, "The Lost Origins of the Daylamites The Construction of a New Ethnic Legacy for the Buyids", *The Routledge Handbook of Identity and the Environment in the Classical and Early Medieval Worlds*, Editor Rebecca Futo Kennedy and Molly Jones-Lewis, (London: Routledge, 2016), 283; Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkârî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Tarihi)*. Çeviren Fahri Unan, (Ankara: TTK Yayınları, 2021) 66; Minorsky, "Daylam," 193; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri Tarihi - Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*. Editör Samet Alıç, Çeviren Halil Edhem Eldem, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2020) 180; Abdülhamit Dünder ve Abdulhalik Bakır, "Büveyhî Hânedânı'nın Menkıbevi Kuruluşu ve Tarihi Arka Planı", *History Studies* 11, no. 1 (2019): 10-44; Nurullah Turan, *Selçuklu Başkenti Rey (Kuruluşundan 1157'ye Kadar)*. (Ankara: TTK Yayınları, 2019) 79-80.

⁵ Şiânın altın çağının yaşandığı bir dönemde İran ve Irak'ta idarede bulunan Büveyhîler, Abbâsî Devleti'ni tahakkümleri altına almışlardır. Şiilerin yönetimde olduğu bu dönemde halîfenin yetkileri oldukça kısıtlanmıştır. Yetkileri dinî bir takım atamalarla sınırlanan halîfelerin Büveyhî emîrlerinin verdiği maaş ve iktâlarla geçindikleri ve hatta kimin halîfe olacağına yine Büveyhî emîrlerinin karar verdiği bir dönemde ilga edilmemeleri dikkat çekicidir. Bunda Büveyhîlerin sünnî halkı ve sünnî askerî gücü kontrol altında tutabilme isteği gibi nedenler etkiliydi. Ancak bununla birlikte Büveyhî idaresi boyunca bilhassa Bağdat'ta şîi-sünnî çatışmalarının yaşandığı pek çok yıkıcı hadiseler bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi ve örnek hadiseler için bkz. Hasan İbrahim Hasan, *en-Nüzûmu'l-İslâmîyye*. (Kahire: Mektebetü'n-Nahdetü'l-Mısıriyye); Ömerî (Şihabeddin b. Fazlullah), *Mesâlikü'l-Ebsâr - Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. Çeviren Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014) 200; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*. Çeviren Ahmet Ağırakça, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1986) 9:58; Nüveyrî (Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Abdilvehhab b. Muhammed), *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. Neşreden Ali M. el-Bicâvî-Hüseyn Nassar, Kahire, 1395-1405/1975-1985, 26:109; Tenûhî (Ebu Alî Muhassin b. Ali b. Muhammed), *el-Ferec Bade's-Şidde*. Neşreden Abbûd eş-Şâlecî, Beyrut, 1975, 2:242; İbnü'l-Cevzî (Ebu'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali), *el-*

verileceği üzere- yeğeni Adudüdevle b. Rüknüdevle'nin halifeden istediği Tacüdevle lakabını almasına mâni olmuştur.⁶

Büveyhî emîrlerinin mahallî hanedanlarla ilişkilerinde, tahakkümleri altında bulunan Abbâsî halifesinin vereceği lakap için aracılık etmeleri hususunda kendilerine başvurulması ve bunun karşılığında menfaat sağlamaları önemli bir husustur. Emîr Bahtiyâr b. Muizzüdevle'nin 973 (363) senesi Kasım ayında Hamdânî Emîri Ebu Tağlib Gazanfer el-Hamdânî üzerine Musul'a doğru çıktığı sefer neticesinde Ebu Tağlib, anlaşmak için Bahtiyâr'dan pek çok talepte bulunmuştu. Bunlardan biri kendisine sultanî bir lakap verilmesiydi. Nitekim Bahtiyâr, muharebeden kurtulmak için bütün bunları kabul etmiş ve bu çerçevede Halife Mutî'-Lillâh'dan Ebu Tağlib için bir ünvan istemiştir. Bunun üzerine kendisine *Uddetuddevle* (Devletin Silahı) lakabını verilmiştir.⁷ Bahtiyâr'ın ardından Bağdat'a hâkim olan Adudüdevle Hamdânî Emîri Seyfüdevle'nin oğlu Ebu'l-Meâlî Şerîf'in kendisine itaat bildiren mektubu üzerine ona hil'atların yanında halifenin *Sadüdevle* (Devletin Mutluluğu) lakabını vermesini de sağlamıştır.⁸ Ziyârî Emîri Kabus b. Veşmgîr'in Sâmânîlere karşı Adudüdevle'yi metbu olarak tanıyıp sikkelerde onun adına yer vermesinin ardından da Adudüdevle'nin teşebbüsü ile Halife, 978-979 (368) yılında Kabus b. Veşmgîr'e, ahidnâme ve hil'at ile *Şemsülme'âlî* (Yüce Tepelerin Güneşi) lakabını vermiştir.⁹ Çoğaltılabilen örneklerden bir diğeri ise Bahtiyâr'ın Adudüdevle ile mücadelesi esnasında bir künye ile *İsmetüdevle* (Devletin Hamisi) lakabını halifeden alıp müttefiki Şehlân b. Müsâfir'e göndermiş ancak Şehlân, Adudüdevle'nin korkusundan bu lakabı kullanamamıştır.¹⁰

Emîr Bahtiyâr'ın gönderdiği bir mektubunda “*Biz Abbâsî devleti için (Allâh onu korusun) dayanak (Rükni), güç (İzz) ve desteğiz (Adud)*” ifadelerine yer vermesi, Büveyhî emîrlerinin

Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülük. Neşreden Muhammed-Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut, 1412/1992, 14:75, 155; Gülistan Ünal, “Büveyhîler Hilafeti Abbâsîlerden Neden Almadılar?”, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no. 3 (2018): 405-416.

⁶ Hilâl es-Sâbî (Ebu'l-Hasan (Ebu'l-Hüseyn) Hilâl b. Muhassin b. İbrahim es-Sâbî el-Harrânî), *Rüsûmu Dâri'l-hilâfe*. Neşreden Mîhâil Avvâd, Beyrut, 1406/1986, 108, 131-132; Ahmet Güner, *Büveyhîler'in Şîi-Sünnî Siyaseti*. (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 1999) 68-69; Ebu Ali Ahmed b. Muhammed İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*. Çeviren Kıvameddin Burslan, Hazırlayan Mehmet Şeker vd., (Ankara: TTK Yayınları, 2016) 584, 610-611; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 8:469; Abdülkerim Özeydın, “Müstekfi-Billâh,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006) 32:139-140.

⁷ Abdülkerim Özeydın, “Gazanfer,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996) 13:431-432; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, 704; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 8:544; İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbnü'l-Verdî*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996/1417) 1:285; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camii'd-düvel - Hamdânîler Musul ve Halep Emîrlikleri (905-1004)*. Çeviren Ömer Tellioglu, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018) 44.

⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 26:87; Antâkî (Ebu'l-Ferec Yahya b. Said), *Târîhu Antâkî*. Neşreden Ömer Abdüsselam Tedmurî, Lübnan, 1990, 187; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-iber Dîvânü'l-Mübtede ve'l-haber fi Eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-Âsarahüm min-Zevi's-Sultâni'l-Ekber*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992/1413) 3:526.

⁹ Ahmet Güner, “Kabûs b. Veşmgîr,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2002) 24:43-44; Güner, “Büveyhîler'den Adudu'd-devle ve Dönemi (338-372/949-983)”, 91; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

¹⁰ Güner, *Büveyhîlerin Şîi-Sünnî Siyaseti*, 68-69; Ebu İshak es-Sâbî (İbrahim b. Hilâl b. İbrahim el-Harrânî), *el-Muhtâr min Resâil Ebu İshak İbrahim es-Sâbî*. Neşreden Şekîb Arslan, Beyrut, 178-181; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, 746; John J. Donohue, *The Buwayhid Dynasty in Iraq 334 h. /945 to 403 h. /1012: Shaping Institutions for the Future*. Editor Wadad Kadi-Rotraud Wielandt, (Leiden: Brill, 2003) 117; Amir Hasan Siddiqi, “Caliphate and Kingship in Medieval Persian” (thesis of phd, London University, 1934) 42; Güner, “Büveyhîler'den Adudu'd-devle ve Dönemi (338-372/949-983)”, 63-64.

lakaplarını resmî yazışmalarında “imada bulunmak” amacıyla da kullandıklarını göstermektedir.¹¹

Zamanla lakap edinmek için para ve değerli eşyaların takdim edilmesi bir adet haline gelmiş, bu durum fiilen –Büveyhî emîrinin verdiği maaş ve iktâ ile geçinmekte olan- Abbâsî halîfelerinin gelir kaynaklarından biri halini almıştır. Büveyhî emîrlerinin de bu uygulamaya dâhil olduğu görülmektedir. Adudüddeve 978 (367) yılında Halîfe Tâi'-Lillâh tarafından hilâatlanıp Tâcül-mille lakabını aldıktan sonra halîfeye pek çok değerli hediyeler sunmuştur. Sâbî'nin eseri Rüsûm'da aktarılan bu hadiseye göre 500 hamalın taşıdığı bu hediyeler şöyleydi: biri sevânî (صوانى) olarak adlandırılan çakmak taşından ve ahşaptan yapılmış süs eşyaları; 10 renkli çuval içinde olup üzerlerinde gümüş süslemeler bulunan 50.000 ammâniyye dinarı; 200 çuval içinde 1.000.000 dirhem; kıymeti 200 dinar olan ipekli elbiseler (ديجاج ملكى); yarım dinarlık beyaz bir kumaş; 30 gümüş ve altın işlemeli/işlemesiz siniler içinde amber, miskler, öd ağacı, kâfur, macun, galiye, ned, sandal ağacı parçaları; 10 tanesinde sanfî öd ağacı, 10 tanesinde de sandal ağacı, kökler ve yaldızlı buhurdanlar olan 20 adet pişmiş kilden sini; 2 adet hint temreni; mavi ve altın işlemeli 2 deste tüster kumaşı; ikisinin koşumları altın, üçününki ise altınla işlenmiş gümüş olan 10 tane şehârî (شهارى) at;¹² ikisi semerli sekiz tanesi ise iki yanında oturağı bulunan tipte tahtirevanlı semere sahip 10 tane katır; 10 tane de deve bulunuyordu.¹³

Bununla beraber lakapların verilmesinde çoğu kez inisiyatif halîfenin değil de Bağdat'ta bulunan Büveyhî emîrinin elinde olmaya başlamıştır. Buna rağmen gerek Büveyhî emîrlere gerekse Abbasî hilâfetine hukuken bağlı diğer mahallî hanedanların emîrleri arasında halîfeden gösterişli lakaplar elde etme adına bir yarışın bulunması, lakap verme konusunu bir dereceye kadar halîfeye itibar kazandıran unsurlardan biri haline getirmiştir.¹⁴

Büveyhî emîrleri halîfeden şatafatlı, gösterişli ve aynı zamanda sayıları giderek artan lakapları alma konusunda fazla istekliydi. Bu isteğin temelinde Deylemliler arasında soylu bir hanedana sahip olmayan Büveyhoğullarının öncelikle kendi askerlerine ve halkına karşı sonra da rakiplerine karşı itibarlarını artırma arzusu yatmaktaydı.¹⁵

İlk başlarda bu lakaplar -*devle* ekinin önüne iddialı bir kelimenin ilavesi ile oluşturulmaktaydı. Bu şekilde oluşturulan lakaplar –Hamdanîlerin sahip olduğu *Nâsirüddeve*

¹¹ Güner, *Büveyhîlerin Şîh-Sünnî Siyaseti*, 56.

¹² Serahsî, eseri *Şerhu's-Siyerî'l-Kebîr*'de şehârî at ile ilgili olarak bunun bir tür berâzînden olduğundan söz etmektedir. Berâzîn arap ırkından olmayan atlar için kullanılmaktadır. Bkz. Serahsî (Ebu Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed), *Şerhu's-Siyerî'l-Kebîr*. Çeviren M. Sait Şimşek ve İbrahim Sarmış, (Ankara Ankara Okulu Yayınları, 2021); <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D8%B0%D9%8A%D9%86/> (Erişim Tarihi 9.07.2024).

¹³ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 100-103.

¹⁴ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 100-103; Güner, *Büveyhîlerin Şîh-Sünnî Siyaseti*, 68; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 166; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhîler Devleti Tarihi*, 160; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümmem ve'l-Mülûk*, 15:226; Ali Mıynat, “Ortaçağ İslam Dünyasında Ünvan-Lakap Kullanımları Hakkında Bir İnceleme: Ünvan ve Lakap Kapıları Açılırken,” *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, no. 2 (2021): 648.

¹⁵ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 131-133; Güner, *Büveyhîlerin Şîh-Sünnî Siyaseti*, 56, 69; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

(Devletin Yardımcısı),¹⁶ *Seyfüddevle* (Devletin Kılıcı)¹⁷ örneklerinden anlaşılacağı üzere-Büveyhîlerden önce verilmeye başlanmıştı. Bu nedenle Büveyhîler de diğer hanedanlardan gördükleri gibi ilk ünvanlarını, ayrıntıları verileceği üzere, *İmâdüddeve*, *Rüknüddeve* ve *Muizzüddeve* şeklinde almışlardır.¹⁸

Ancak zamanla lakap edinme arzusu bir rekabete dönüşmüştür. Hem Büveyhî hanedan mensupları hem de diğer mahallî emîrler bir yarış içine girmişlerdir. Üstünlük yarışında çareyi lakap sayısını arttırmada görmüşler ancak bu da lakapların değerinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Gittikçe herkesin bir lakaba sahip olması üzerine Büveyhî emîrleri, “en üstün olanı” işaret edebilmek, rakipleriyle aralarına bir fark koyabilmek adına lakap sayısını arttırmaya, ikili, üçlü hatta dörtlü lakaplar kullanmaya başlamışlardır. Bununla da yetinilmeyip *-devle* ekiyle oluşturulan lakapların yanında, *-ümme*, *-din* ve *-mille* eklerini kullanarak yeni lakaplar türetmişlerdir.¹⁹

Halife Kaim-Biemrillâh’ın lakapların böylesine körü körüne dağıtılması ve gittikçe çoğalmasına tepki göstererek “*layık olana lakap kalmadı*” dediği kaydedilmektedir.²⁰ Lakapların nasıl gelişi güzel dağıtıldığına dair Bîrûnî’nin naklettiği şu söz durumu açıklamaktadır: “*Abbasoğulları, dost düşman demeden kendilerine yardımcı olanlara çeşitli sahte ünvanlar tevdi edip, hepsine “devle” kelimesi içeren lakaplar (örneğin devletin yardımcısı, devletin kılıcı) dağıtmca kendi devletleri erimeye başladı.*”²¹ Bu durum halk arasında da alay konusu haline gelmiştir. Devletle resmi bir bağı olmayan halkın ileri gelenlerinden bir kimse devlete ilişkin bu lakapların çokluğuyla dalga geçerek, kendisine *Cerâbüddeve* (Devletin Kılıcının Kıymı) gibi iddialı bir lakabı takmıştır.²²

2. Emîrlerin Kullandığı Lakap ve Ünvanlar

Büveyhî emîrlere dair bilinen ilk lakap, halîfenin taltifi ile değil de fizikî bir özellikten dolayı alınmıştır. Muizzüddeve, henüz serüvenlerinin başındayken, ağabeylerinin işareti üzerine yurt edinme amacıyla çıktığı yolda Ciruff’a yönelmişti. Buraya yaklaştığı esnada Kufs ve Belûs kabilelerinin reisi Ali b. Kelûye ismiyle bilinen Ali b. Zencî’nin elçisi Muizzüddeve’nin huzuruna gelmiştir. Onlar buraya gelip hâkimiyet kuran emîrlere itaat arz

¹⁶ İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*, 2:114-117; Ahmet Güner, “Nâsirüddeve,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006) 32:402-403; H. Bowen, “Nâsirüddeve,” *İslâm Ansiklopedisi*, 9:97-98.

¹⁷ İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*, 3:401-406; Abdülkerim Özaydın, “Seyfüddevle el-Hamdânî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009) 37:35-36; Fikret Işıltan, “Seyfüddevle,” *İslâm Ansiklopedisi*, 10:536-539; Thierry Bianquis, “Sayf al-Dawla,” *EP (İng.)*, 9:103-110.

¹⁸ *Kitâbu'l-uyûn ve'l-hadâik fi ahbâri'l-hakâik*. Neşreden Ömer es-Saidî, Dımaşk, 1972, 4/2:432; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, 485; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 14:42-43; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 8:381; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 26:184; Zehebî (Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman), *Târîhu'l-İslâm*. Neşreden Ömer Abdusselâm Tedmurî vd., Beyrut 1987, 25; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-iber*, 3:512; Kalkaşendî, *Meâsirü'l-İnâfe fi Meâlimi'l-Hilâfe - Halîfelik Kurumu Tarihi*, 157; Ahmet Güner, “Müttakî-Lillâh,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006) 32:223-224; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

¹⁹ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 131-133; Güner, *Büveyhîler'in Şî-Şünnî Siyaseti*, 56, 69; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

²⁰ Hilâl es-Sâbî (Ebu'l-Hasan (Ebu'l-Hüseyin) Hilâl b. Muhassin b. İbrahim es-Sâbî el-Harrânî), *el-Vüzerâ ev tuhfetü'l-ümerâ fi târihi'l-vüzerâ*. Beyrut, 1990, 169.

²¹ Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 166.

²² Güner, *Büveyhîlerin Şî-Şünnî Siyaseti*, 75; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsi ve'l-İctimâi ve es-Sekâfi - Büveyhiler Devleti Tarihi*, 159-160.

ederek kendilerine dokunulmaması karşılığında her türlü mal ve bilgiyi onlara taşıyıp bağlanıyorlardı. Ali b. Kelûye, her sene verdikleri muayyen malı bu defa da Muizzüddevle'ye takdim etmişti. Muizzüddevle ise bunu kabul etmeyerek "Bu mesele esasen kardeşim Ali b. Büveyh'in reyine bağlıdır. Benim şu an Ciruft'a girmem lazım. Ancak oraya girdikten sonra bu hususta kardeşimle mektuplaşıp muhabere edeceğim" diyerek Ali b. Kelûye'ye kasabadan uzaklaşmasını emretmiştir. Ali Kelûye ise on fersahlık bir mesafede gayet sarp geçitlerle kaplı bir yerde karargâh kurmuştu. Muizzüddevle Ciruft'a girdikten sonra Ali b. Kelûye ile aralarında bir anlaşma sağlanmıştı. Ancak Muizzüddevle, daha sonra tecrübesizliği ve gençliğinin etkisi ile kâtibi Kûrdefir'in sözüne uymuş ve Ali b. Kelûye'nin üzerine yürümüştür. Muizzüddevle'nin etrafına casuslarını yerleştirmiş olan Ali, Muizzüddevle harekete geçer geçmez durumu öğrenerek adamlarından bir grubu yol üzerindeki dar bir geçide yerleştirmiş ve ona pusu kurmuştur. Bu karşılaşmanın neticesinde Muizzüddevle ağır bir yenilgi almıştır. Muizzüddevle'nin sol eli kopmuş, sağ elinin parmaklarından bir kısmı da bir kılıç darbesi ile kesilmişti. Baş ve vücudunun başka yerlerinde de darbeler vardı. Muizzüddevle bu hadiseden sonra olumsuz bir fiziksel lakap olarak *el-Akta'* (ال اقطع) yani *Kesik* şeklinde anılmıştır.²³

Kurucu Büveyhî kardeşlerin en büyüğü olan İmâdüddevle Ali b. Büveyh, 934 (322) yılında Fars ve Şiraz'a girmesi akabinde kardeşlerini de yeni yerler ele geçirip hâkimiyetlerini kurmaya teşvik etmiştir. Bunun neticesinde ortanca kardeş Ebu'l-Âli Hasan devletin Rey ve Cibâl kolunu kurarak bağımsız olmuştur. En küçük kardeşleri Ahmed b. Büveyh ise, ağabeylerinin işareti ve Emîrülümerâ Tüzün'ün ölümü üzerine Bağdat'a girmiştir. Ahmed b. Büveyh 19 Aralık 945 (334) günü Bağdat'a ulaştıktan sonra Şemmâsiye Kapısı'nda konaklamış ve ertesi gün de Halîfe Müstekfî-Billâh ile görüşmüştür. Aralarında biatleşmeleri üzerine Müstekfî, Ahmed b. Büveyh'i emîrülümerâsı olarak tayin etmiştir. Ona *Muizzüddevle* (Devleti Yücelten), ağabeyi Ebu'l-Hasan Ali b. Büveyh'e *İmâdüddevle* (Devletin Direği), Ebu Ali el-Hasan b. Büveyh'e de *Rüknüddevle* (Devletin İstinatgâhı)²⁴ lakabını beraberinde hil'at, sancak gibi diğer saltanat âlâmetleri ile birlikte vermiştir. Ardından bu lakap ve künyelerin bütün dinar ve dirhemlere basılmasını emretmiştir (Fotoğraf 1).²⁵

²³ İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*, 1:175-177; İbrahim Selman el-Kurevî, *el-Büveyhîyyûn ve'l-Hilâfetü'l-Abbâsiyye*, 108-113; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 8:271-272; Vefa Muhammed Ali, *el-Hilâfetü'l-Abbâsiyye fi ahdi Tasalluti'l-Büveyhiyyîn*. (İskenderiye: Mektebu'l-Câmi el-Hadîs, 1990) s. 31; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, 333-336; *Kitâbu'l-uyûn*, 4/1:293; Ahmet Güner, "Muizzüddevle," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020) 31:99-100; K. V. Zetterstéen, "Muizz-üd-Devle," *İslâm Ansiklopedisi* 8:561-562; K. V. Zetterstéen ve Heribert Busse, "Mu'izz al-Dawla," *EP*, 7:484-485.

²⁴ Bu lakap 1060 yılında Halîfe Kâim Bi-emrillâh tarafından Selçuklu Sultânı Tuğrul Bey'e de verilecektir. Bkz. Mîrhând (Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd), *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ* (Tabaka-i Selçukiyye). Çeviren Erkan Göksu, (Ankara: TTK Yayınları, 2015) 85; Reşîdüddîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih* (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk). Çeviren Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014) 71.

²⁵ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 131; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, 485; İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*, 1:174-175, 3:399; İbrahim Selman el-Kurevî, *el-Büveyhîyyûn ve'l-Hilâfetü'l-Abbâsiyye*, 96-99, 176-177; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 8:384; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Çeviren Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995) 11:365; Zehebî (Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman), *el-İber fi Haberî men Gaber*. Tahkik Ebu Hacer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405/1985) 2:45-46; Abbas Perviz, *ez Arab ta Deyâlîme*. Tahran, 1338, 551; *Kitâbu'l-uyûn*, 4/2:432; Poole, *İslam Devletleri Tarihi – Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*, 180; Erdoğan Merçil, "Büveyhîler," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992) 6:497; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 14:42-43; Hemedânî (Muhammed b. Abdülmelik), *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, (Taberî-Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Cilt: 11 İçinde). Dâru'l-Fikr, 1407/1987, 369; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 23:104; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (h. 331-350), 25; Suyûtî, *Halifeler Tarihi* (Târîhu'l-Hulefâ). Çeviren Abdullah Gündüz, (İstanbul: Asalet Yayınları, 2018) 473; Vefa Muhammed Alî, *el-*

Fotoğraf 1: Muizzüddeve Dönemi Dirhem, Darp Yeri: Medînetü's-Selâm, Yıl: 945-946, 2.77 gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=1243632> (Erişim Tarihi 27.3.2024).

Muizzüddeve -daha önce bahsedildiği üzere- Bağdat'a girdiğinde Halife Müstekfî'den kendisi için İzzüddeve (Devletin İzzeti) lakabını istemişti. Ancak Müstekfî onun bu isteğini kabul etmemişti. Bunun yerine ona, daha az gösterişli olan Muizzüddeve lakabını vermişti. Muizzüddeve Bağdat'ta hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra kendisine güven duymadığı Müstekfî'yi hilâfet makamından indirerek hal' etmiş ve yerine Mutî'-Lillâh'ı getirmiştir. Muizzüddeve, 959-960 (348) senesinde de kendisi için alamadığı bu lakabı, veliahdı olan oğlu Ebu Mansûr Bahtiyâr için istemiştir. Bunun neticesinde Bahtiyâr, Halife Mutî'-Lillâh tarafından *emîrülümerâ* tayin edilmiş ve beraberinde diğer hâkimiyet alametleri ile birlikte İzzüddeve lakabını almıştır.²⁶ Bununla beraber Birûnî'de geçen bir kayıta Bahtiyâr için *Gurûruddeve* (Devletin Gururu) lakabı da kullanılmıştır.²⁷

Muizzüddeve Bağdat'da bulunması sebebiyle, Mutî'-Lillâh'ı kime hangi lakabı vereceği hususunda yönlendirmede etkin rol oynamaktaydı. 962 (351) senesinde Rey ve Cibâl Emîri ağabeyi Rüküddeve'nin oğlu Ebu Şucâ' Fennâ Hüsrev halîfeden *Tâcüddeve* (Devletin Tacı) lakabını istemişti. Ancak amcası Muizzüddeve buna müdahale ederek yeğenine daha mütevazı ve az gösterişli olan *Adudüddeve* (Devletin Pazusu/Koruyucusu) lakabını vermiştir. Bu hususta da bir berat yazılmıştır. Halîfenin bu lakabı verdiği esnada Adudüddeve'ye gönderdiği mektubun bir kısmı şöyledir: "*Fazilet ve yeteneğini dikkate alan Emîrül-Mü'minîn, uhdesinde bulunan görevlerden birini (Fars'ın yönetimi kastediliyor) sana verince, seni künye ile şerefliendirdi ve isminle hitap olunmandan seni beri kıldı. (Şerrefleke bi'l-Künyeti ve Nezzeheke ani't-Tesmiyeti) ... Nihayet icraat ve eserleriyle bu göreve ehil olduğunu gösterip de Emîrül-Mü'minîn'in nezdinde lütf ve ikramı gerektiren bir derece ve mevki kazanınca, sana "Adudüddeve" lakabını verdi ve bu lakabı künyeye ilave etti. Seni meclisinde, maiyyeti ve ehli arasında bu lakapla andı. Sana akdi (Adudüddeve'nin Fars emîrliği kastedilmektedir) yenileyen hilat, bayrak ve tam koşumlu bir at gönderdi...*" Bu durum Adudüddeve'nin, Büveyhî hânedanının Irak şubesiyle olan uyumsuzluğunun ilk belirtisi olması sebebiyle de önem taşımaktadır. Adudüddeve'nin lakapları zamanla artmıştır. Sâhib b. Abbâd, Adudüddeve'nin lakaplarının şu şekilde sıralandığını kaydetmiştir: "*Mevlânâ Melik Şahînşah Adudüddeve ve Tâcül-mille*". Sâbî'nin de

Hilâfetü'l-Abbâsîyye, 35; Kalkaşendî, *Me'âsirü'l-İnâfe fi Me'âlimi'l-Hilâfe - Halîfelik Kurumu Tarihi*, 157; David Waines, "The Pre-Buyid Amirate: Two Views From The Past", *International Journal of Middle East Studies* 8, no. 3 (1977): 339.

²⁶ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rûsûm*, 131; *Kitâbu'l-uyûn*, 4/2:495; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm (341-350)*, 228; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 26:111; Khanoghan Hacıyev, "Irak Büveyhîleri'nin Kuruluşu ve Muizzüddeve Dönemi (334-356/945-967)", (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012) 210-211.

²⁷ Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 171.

doğruladığı bu bilgi, Adudüddeve'nin desteğini gören şair Mütenebbî tarafından şöyle sıralamıştır: “*Fars'ın Cesur Babası Adudüddeve Fennahüsrev Şâhinşâh.*”²⁸

Muizzüddeve 965-966 (355) yılında bir diğer oğlu Ebu Harbu'l-Habeşi için *Senedüddeve* (Devletin Dayanağı), Rüknüddeve'nin diğer oğlu Ebu Mansûr için de *Müeyyidüddeve* (Devletin Destekleyeni) lakabını almıştır. Bu taltif Halife Mutî'-Lillâh tarafından yazılan fermanla civar devletlere bildirilmiştir.²⁹ 973 (363) yılında da Mutî'-Lillâh hilâfet sarayında, Ebu İshak İbrahim b. Muizzüddeve'ye hil'at giydirecek ona *Umdetüddeve* (Devletin Direği) lakabını vermiştir.³⁰

974-975 (364) senesinde Ebu'l-Hasan Ali b. Rüknüddeve'ye *Fahrüddeve* (Devletin Övüncü) lakabı verilmişti. 983-984 yılında yeniden saltanat hil'ati gönderilmesini istemesi üzerine Halife Tâi'-Lillâh'a başvurarak ondan alâmetleriyle birlikte öncesine ek olarak *Felekülümme* (Devletin Talihi) lakabını da almıştır. Yapılan bu törende Merzubân b. Bahtiyâr'a da *İ'zâzudeve* (Devletin Cömertliği) lakabı verilmiştir. Bağdat'ta olanlara halife tarafından hil'at giydirilmiş orada olmayanlar için de buldukları yerlere gönderilmiştir.³¹

977 (367) senesinde Bahtiyâr b. Muizzüddeve ve Adudüddeve b. Rüknüddeve arasında Kasru'l-Ciss'de meydana gelen mücadele, taraflardan Adudüddeve'nin zaferi ile neticelenmiştir. Yaşanan olaylar neticesinde Bahtiyâr'ın başı kesilmiştir. Bu mücadelenin ardından Halife Tâi'-Lillâh ile Adudüddeve arasında Kasru'l-Ciss önlerindeki bu zafer ve neticesine dair olayların anlatıldığı, birbirlerine övgü ve dua dolu mektuplaşmalar yapılmıştır. Tâi'-Lillâh tarafından gönderilen cevabî mektupta “*Adudüddeve ve Tacülmille*” şeklinde hitapta bulunduğu ve bundan sonra aralarında yapılan mektuplaşmaların da bu şekilde yapıldığı görülmektedir. Adudüddeve'nin Bağdat'a gelmesi üzerine Tâi'-Lillâh'ın sarayında yapılan merasimde de kendisine halife tarafından diğer hâkimiyet alametleri ile birlikte *Tacülmille* (Milletin Tacı) lakabı verilmiştir. Bunun yanında Adudüddeve'nin halifeden izin veya onay almaksızın kendi inisiyatifi ile *Melik* ünvanını da kullandığı ve böyle hitap edilen ilk emîr olduğu bilinmektedir.³²

Büveyhîler, hutbe ve sikkelerde kullandıkları şatafatlı lakap ve ünvanlarıyla halifeyi âdeta görünmez hale getiriyorlardı. Adudüddeve'nin 958 (347) tarihinden itibaren sikkelerinde Sâsânî krallarının *Melikü'l-Adil* ünvanını kullandığı görülmektedir. Bununla birlikte 970 (359) yılında da Sâsânî krallarının bir diğer hükümdarlık ünvanı olan *Şâhanşâh/Melikü'l-Mülûk*

²⁸ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 108, 131-132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 8:469; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 584, 610-611; Güner, “Büveyhîler'den Adudu'd-devle ve Dönemi (338-372/949-983)”, 33-34; Güner, *Büveyhîler'in Şî-Sünnî Siyaseti*, 69; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhîler Devleti Tarihi*, 159.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 8:469; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 584, 610-611; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 131-132.

³⁰ İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 695; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 26:111.

³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11:511; Antâkî, *Târîhu Antâkî*, 161; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 736; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 8: 576-577, 9:31; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 14:306; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 26:129-130; Tayfun Gümüş, “er-Ruzrâverî'nin “Zeylü Tecâribü'l-Ümem” Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar)” (yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2019) 94; Abdülkerim Özyayın, “Fahrüddeve,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995) 12:99.

³² İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, 764; Ebu İshak es-Sâbî, *Muhtar*, 64, 68, 70, 178-180; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 80; Donohue, *The Buwayhid Dynasty in Iraq*, 26; İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*, 4:50; Suyûtî, *Halifeler Tarihi (Târîhu'l-Hulefâ)*, 485-486; Reem Saud AlRudainy, “The Role of Women in Buyid and Saljuq Periods of the Abbasid Caliphate (339-447/950-1055 & 447-547/1055-1152): The Case of Iraq” (thesis of phd, University of Exeter, 2014) 58; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhîler Devleti Tarihi*, 159.

(Hükümdarlar Hükümdarı)'u kullanmıştır.³³ Bu lakabı resmen ilan ettiği 980-981 (370) yılında, Cibâl seferinden Bağdat'a dönerken gönderdiği elçi vasıtasıyla Tâi'-Lillâh'a, kendisinin "*el-Melik mine'l-Mulûki'l-Mutekaddimîn ve Cârî Mecâri'l-Ekâsir el-Muazzamîn*" (eski İran krallarından bir kral olduğunu ve azametli Kısraların makamına kaim olduğunu) ifade etmiştir. Tesadüfî olmayan bu lakaplar Adudüddeve'nin Sâsânî modelinde bir devlet kurma girişiminin ve etnik kimlik yaratma çabasının bir parçasıdır.³⁴

Adudüddeve'nin Şâhanşâh ünvanına Fars'ta darbettiği bir altın madalyonda ve ardından da bir Arapça kitâbede yer verdiği görülmektedir. Madalyonun ön yüzünde Pehlevce: "*Farreh Afzud Şâhânşâh*" (Şâhanşâhın Şanı Artsın), arka yüzünde: "Dir Ziy Şah Şah-Pan a Husrev" (Şâh Fenna Husrev Uzun Yaşasın), ön yüz çevresinde Arapça olarak: "*Lâ İlâhe İllallah Muhammedun Resulullâh*" (Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir) yazmaktadır (Fotoğraf 2). Ancak sikkelerindeki *Emîru'l-Adl Adudüddeve* lakabı Irak'a hâkimiyeti sonrası yerini "*el-Meliku'l-Adl Adudüddeve Ebu Şucâ*"ya bırakmıştır. 980-981 (370) yılından itibaren dinarlar ve dirhemler "*el-Melikü'l-Adl Şâhanşâh Adudüddeve ve Tâcûlmille Ebu Şucâ*" adına darbedilmeye başlanmış ve ölümüne kadar böyle devam etmiştir.³⁵

Fotoğraf 2: Adudüddeve Dönemi Gümüş Madalyon, Darp Yeri: Fars, 34.47 gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=10848109> (Erişim Tarihi 27.3.2024).

Adudüddeve'nin 983 (373) yılında vefatının ardından hâkimiyeti alan oğlu Ebu Kâlicâr el-Merzübân, Halîfe Tâi'-Lillâh'a bir mektup göndererek hâkimiyet alametlerini istemiştir. Halîfenin bunu kabulü üzerine yapılan törende kendisine diğer alametlerin yanında

³³ Lutz Richter-Bernburg, "Amîr-Malik-Shâhânshâh: 'Aḍud ad-Daula's Titulature Re-Examined", *Iran* 18, (1980): 83-102; Henry Frederick Amedroz, "The Assumption of The Title Shahanshah By Buwayhid Rulers", *The Numismatic Chronicle and Journal of The Royal Numismatic Society* 5, (1905): 393-399; Donohue, *The Buwayhid Dynasty in Iraq*, 26; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 14:291; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11:506; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-Zâhire fi Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. Neşreden Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1992, 4:146; Vefa Muhammed Ali, *el-Hilâfetü'l-Abbasiyye fi ahdi Tesalluti'l-Büveyhiyyîn*, 50; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

³⁴ Siddiqi, *Caliphate and Kingship in Medieval Persian*, 39; Güner, "Büveyhîler'den Adudu'd-devle ve Dönemi (338-372/949-983)", 140, 142; Baker, "The Lost Origins of the Daylamites The Construction of a New Ethnic Legacy for the Buyids", 287; Ahmet Güner, "Hamza el-İsfahanî ve Büveyhîler II", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21, (2005): 65-67; Wilferd Madelung, "The Assumption of the Title Shahanshah by the Buyids and "The Reign of the Daylam (Dawlat al-Daylam)", *Journal of Near Eastern Studies* 28, no. 2 (1969): 86; Güner, *Büveyhîler'in Şîi-Sünnî Siyaseti*, 70-71; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsi ve'l-İctimâi ve es-Sekâfi - Büveyhîler Devleti Tarihi*, 159.

³⁵ Güner, "Büveyhîler'den Adudu'd-devle ve Dönemi (338-372/949-983)", 140-142; George C. Miles, "Numismatics", *The Cambridge History of Iran*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007) 375; Sheila S. Blair, *The Monumental Inscriptions from Early Islamic Iran and Transoxiana*. (Leiden: Brill, 1992) 32-33; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsi ve'l-İctimâi ve es-Sekâfi - Büveyhîler Devleti Tarihi*, 159.

Samsâmüddevle (Devletin -Keskin- Kılıcı) ve *Şemsülmille* (Dinin Güneşi) lakapları verilmiş ve böylece emîr Bağdat'ta hâkimiyeti resmen ele almıştır.³⁶

Samsâmüddevle'nin hâkimiyetinin sürdüğü 985-986 (375) senesinde kardeşi Ebu'l- Fevâris b. Adudüddevle isyan ederek hutbeyi kendi adına okutmuş ve *Tâcüddevle* (Devletin Tacı) lakabını almıştır.³⁷ Nitekim *Şerefüddevle* (Devletin Şerefi) lakabı da ileride hâkimiyeti ele geçirecek olan bu emîre aittir. Söz konusu Emîr Şerefüddevle'nin burada etrafına pek çok kimseyi topladığını öğrenen Samsâmüddevle, Hâcib Ebu'l- Hasan Ali b. Debaş komutasında büyük bir birliği onun üzerine gönderse de mağlup olmuştur. Böylece Şerefüddevle Basra'ya ilerlemiş ve *Ziyâüddevle* (Devletin Işığı) lakabını verdiği kardeşi Ebu Tâhir Fîrûzşah'ı buraya yerleştirmiştir.³⁸ Emîr Şerefüddevle, 986 (376) yılında Halife Tâi'-Lillâh'tan Bağdat emîrliği tayinini içeren mektupla beraber *Zeynülmille* (Dinin Süsü) lakabını ve hâkimiyet alametlerini de almıştır.³⁹

Emîr Ebu'l-Hasan Alî b. Rüküddevle de *Fahrüddevle* lakabına sahipti. Bunun yanında 983-984 (373) yılında yeniden saltanat hil'ati gönderilmesini istemesi üzerine Tâi'-Lillâh, diğer alâmetleri ile birlikte ona, öncekine ek olarak *Felekülümme* (Ümmetin Gözbebeği) lakabını vermiştir.⁴⁰ Uman'da darbedilen altın bir paranın ön yüzünde *Felekülmille* (Dinin Gözbebeği) lakabıyla Fahrüddevle'nin ve dönemin halifesi el-Kadîr-Billâh'ın adı yer alırken, arka yüzünde yeğeni Samsâmüddevle b. Adudüddevle'nin adı "*el-Melik el-Adl Samsâmüddevle ve Şemsülmille Ebu Kâlicâr*" şeklinde basılmıştır.⁴¹

Ebu Nasr Fîrûz Hârşâz b. Adudüddevle, Şerefüddevle'nin vefatı üzerine 22 Ağustos 989 (379) tarihinde Tâi'-Lillâh'ın huzuruna gelerek emîrliğe tayin edilmiştir. Kendisine bu tayin merasiminde diğer hükümdarlık alametleri ile birlikte *Bahâüddevle* (Devletin Parıltısı/Işığı) ve *Ziyâülmille* (Dinin Işığı) lakapları verilmiştir. *Gıyâsülümme* (Dinin Yardımcısı) de onun

³⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11:509; Khanoglan Hacıyev, "Samsâmüddevle," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2019) 2:467-468; Antâkî, *Târîhu Antâkî*, 198; Gümüş, "er-Ruzrâverî'nin "Zeylü Tecâribü'l-Ümem" Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar)", 78; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 14:289; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:27; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 26:221; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 4:547-548; Suyûtî, *Halifeler Tarihi (Târîhu'l-Hulefâ)*, 486; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*. Calcutta 1964, 69; Donohue, *The Buwayhid Dynasty in Iraq*, 88; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:43-44.

³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:28; Gümüş, "er-Ruzrâverî'nin "Zeylü Tecâribü'l-Ümem" Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar)", 70-71; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 14:300; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 26:132; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 3:527; Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, 69; Donohue, *The Buwayhid Dynasty in Iraq*, 88; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

³⁹ Gümüş, "er-Ruzrâverî'nin "Zeylü Tecâribü'l-Ümem" Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar)", 120; Kalkaşendî, *Me'âsirü'l-inâfe fi me'âlimi'l-hilâfe - Halifelik Kurumu Tarihi*, 322-323; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:43-44.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 8:577; 9:31; Gümüş, "er-Ruzrâverî'nin "Zeylü Tecâribü'l-Ümem" Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar)", 94; Özyayın, "Fahrüddevle", 99; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 14:306; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11:511; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

⁴¹ Nuri Köse, "Abbasiler Döneminde Halifelere ve Sultanlara Verilen Ünvanların Siyasi Hayata Yansımaları" (doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2021) 312.

lakapları arasındadır.⁴² Bu lakaplar gittikçe artarak dörtlenmiş ve aralarına *Rükneddin* (Dinin Dayanağı) de eklenmiştir. Bu lakap Büveyhîlerin kullandığı *-din* ile biten ilk lakaptır.⁴³

1002-1003 (393) yılında dünyaya gelen Emîr Ebu Ali el-Hasan b. Bahâüddeve'ye *Müşerrifüddeve* (Devleti Şerefliendiren) lakabı verilmiştir.⁴⁴ 1021 (412) yılında *Emîrülümerâ* ünvanını ve ardından da *Şâhanşâh* ünvanı almıştır.⁴⁵

Ebu Tâlib Rüstem b. Fahrüddeve, 1009-1010 (412) yılından itibaren Emîr Bahâüddeve'nin üstünlüğünü tanımıştı. Bunun ardından Bahâüddeve'nin ricası üzerine Halîfe Kâdir-Billâh ona *Mecdüddeve* (Devletin Gururu) ve *Felekülümme* lakaplarını vermiştir. Emîr Mecdüddeve'nin *Şâhanşâh* ünvanını ve *Kehfülümme* (Dinin Sığınağı) lakabını da kullandığı bilinmektedir. Hemedân ve Karmâsîn'e hâkim olan kardeşi Ebu Tahir b. Fahrüddeve'nin lakabı ise *Şemsüddeve* (Devletin güneşi) idi.⁴⁶

Emîr Celâlüddeve b. Bahâüddeve (Devletin Yücesi) de 1037-1038 (429) senesinde Halîfe el-Kâim Biemrillâh'a müracaat edip kendisine pek çok hediye karşılığında *Melikü'l-Mülûk/Şâhanşâh* ünvanının verilmesini istemiştir. Halîfe önce buna karşı çıkarak fakihlerden mektup aracılığıyla görüş almıştı. Kadı Ebu't-Tayyib, Kadı İbnü'l-Beyzâvî ve Ebu'l- Kâsım el-Kerhî bunun caiz olduğuna dair fetva verirken Kâdilkudât Ebu'l-Hasan el- Mâverdî böyle bir fetva vermekten çekinmiştir. Mâverdî ile bu meselenin dînen caiz olduğuna dair fetva veren kadıların konuyu tekrar gözden geçirip istişare etmeleri üzerine Celâlüddeve'ye *Melikü'l-Mülûk* ünvanı verilmiştir.⁴⁷ Halifenin emriyle, bu lakap Bağdat'ta ilk defa Cuma hutbesinde okutulduğunda halkın öfkesine sebep olmuştur. Böyle bir lakabın hutbelerde zikredilmesini nefretle karşılayan insanlar, camilerde hatiplere tuğla parçaları fırlatarak tepkilerini ortaya koymuşlardır.⁴⁸

Melik Ebu Kâlicâr Merzubân b. Sultânüddeve, amcası Celâlüddeve b. Bahâüddeve'nin ölüm haberi üzerine askerlere ve kumandanlara haber göndererek kendilerine mal vaad etmiş ve onların desteğini almıştır. Halîfe Kâim Biemrillâh'a da 10.000 dinar ile birlikte birçok hediye göndermiştir. Bunun neticesinde 1046 (438) yılı Eylül ayında Bağdat'ta hutbe Ebu Kâlicâr

⁴² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, 26:235; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11:519; Gümüş, "er-Ruzrâverî'nin "Zeylû Tecâribü'l-Ümem" Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar)", 154; Siddiqi, *Caliphate and Kingship in Medieval Persian*, 40.

⁴³ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsum*, 131-133; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11:519; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168.

⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:146.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:246-47.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11:548; Ahmet Güner, "Mecdüddeve," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003) 28:229; Gerdîzî (Ebu Saîd Abdülhay b. ed-Dahhâk b. Mahmûd), *Zeynu'l Ahbâr*. Neşreden Abdülhay Habîbî, Tahran, 1363, 417; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 15:8-9; Ali Asgar Fakîhî, *Âl-i Büveyh ve Ovsâ-yi Zamân-i İşân bâ Numûdârî ez Zindegî-yi Merdom-i der an Asr*. İntişârat-i Sebâ, 1357, 296; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168; Cihan Gençtürk, *İran Büveyhîleri (Siyaset, İdari Teşkilat ve Sosyo-Kültürel Hayat)*. (Ankara: Fenomen Yayınları, 2021); Gençtürk, *Büveyhîler'in İran Hâkimiyeti*, 279.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12:130-132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:351; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsi ve'l-İctimâî ve es-Sekâfi - Büveyhîler Devleti Tarihi*, 160-161.

⁴⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 15:226; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12:130-132; Siddiqi, *Caliphate and Kingship in Medieval Persian*, 39-40; Güner, *Büveyhîlerin Şî-Sünnî Siyâseti*, 70-71; Cengiz Kallek, "Mâverdî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003) 28:180; Madelung, "The Assumption of the Title Shahanshah by the Buyids and "The Reign of the Daylam (Dawlat al-Daylam)", 180-181; Mıynat, "Ortaçağ İslam Dünyasında Ünvan-Lakap Kullanımları Hakkında Bir İnceleme: Ünvan ve Lakap Kapıları Açılırken", 649-650.

adına okunmuş ve ona *Muhyiddîn* (Dini Yaşatan) lakabı verilmiştir. Ebu Kâlicâr'ın beş lakabından geri kalanları şunlardır: *Gıyasü İbadullah* (Allah Kullarının İmdadına Yetişen), *Kasım Halîfetullah* (Allah'ın Halifesinin Ortağı), *Sultânüddeve* (Devletin Sultanı) ve *Muizz Emîrü'l-Mü'minîn* (Müminlerin Emîrini Şerefliendiren).⁴⁹

Ebu Kâlicâr 1032 (423) yılında *Sultân-ı a'zam* ve *Mâlikülümem* (Halkların Sahibi/Hükümdarı) lakaplarını almak istemiştir. Ancak bu talep Halîfe Kaim-Biemrillâh tarafından gönderilen diplomatik heyette yer alan Mâverdî tarafından söz konusu lakapların hilâfet makamına lâyük olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. İbn Kesîr, bunun ardından ona *Meliküddeve* lakabının verilmesine karar verildiğini kaydetmiştir. Bu lakabın alınması üzerine Ebu Kâlicâr, halîfeye içinde 1.000.000 Sabûrî dinarı da bulunan pek çok hediye göndermiştir.⁵⁰

1048 (440) yılında Ebu Kâlicâr'ın ölüm haberinin Bağdat'a varması üzerine burada bulunan oğlu Ebu Nasr Hüsrev Fîrûz askerleri toplayıp kendisini destekleyeceklerine dair yemin istemiştir. Ardından Halîfe el-Kâim Biemrillâh'a da elçi gönderip hutbeyi kendi adına okutmasını ve *el-Melikü'r-Rahîm* (Çok Merhametli Kral/Ziyadesiyle Merhametli Kral) lakabını talep etmiştir. Halîfenin "Yalnızca Allah'a mahsus olan sıfatların lakab olarak verilmesi caiz değildir" şeklindeki çekincesine rağmen emîr el-Melikü'r-Rahîm lakabını almış ve Irak, Hûzistan ve Basra'da hükümdarlığını kabul ettirmiştir.⁵¹

3. Diğer Devlet Ricâlinin Kullandığı Lakap ve Ünvanlar

Büveyhî bürokrasisinde görev alan ilk devlet ricâlinin kullandıkları lakaplar oldukça mütevazı idi. Rüküddevle'nin vezîri İbnü'l-Amîd'in lakabı -oğlu Adudüddeve'nin de ona hitap ettiği üzere- *Reis* veya *Üstad er-Reis* şeklindeydi. Muizzüddeve'nin vezirleri Saymerî ve Mühellebî'ye de *Üstad* denilerek hitap edildiği bilinmektedir. Muizzüddeve ve Adudüddeve'nin vezirlerinin bundan başka bilinen bir lakabı bulunmuyordu. Emîr Bahtiyâr'ın son veziri ve Bahâüddeve'nin çoğu vezirinin sadece bir lakabı vardı. Bahâüddeve'nin halefleri zamanında ise vezirlerin lakap ve ünvanları ölçsüzce artış göstermiştir.⁵²

Büveyhî emîrlerinin lakap edinme arzusu vezirlerine de geçmiştir. Hatta lakap edinme âdeti zamanla vezâretin bir geleneği haline gelmiştir. Lakapları genellikle – emîrlerde de olduğu gibi- *-devet*, *-din* ve *-ümme* kelimeleriyle birleştiriliyordu. 974-975 (364) senesinde Tâi'-Lillâh tarafından Vezir İbn Bakıyye'ye *en-Nâsîh* (Nasihatçi) lakabına ek olarak *Nasîruddevle* (Devletin Yardımcısı) verilmiştir. Halîfenin bu lakabı İbn Bakıyye'nin Emîri, Bahtiyâr'ın talimatı ile verdiği söylenmektedir. Emîr Adudüddeve'nin vezîri Ebu'l-Feth İbnü'l-Amîd'e ise Abbâsî vezirlerinde adet olduğu üzere *zû-* edatı içeren *Zulkifâyeteyn*⁵³ (Kifayet Sahibi/Yeterli) lakabı verilmişti. Bu lakaplardan bir diğeri de Emîr Bahâüddeve'nin, 999 (389)

⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:393-394, 399-400; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12:144; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhiler Devleti Tarihi*, 159; Şebânkârê, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Tarihi)*. Çeviren Fahri Unan, (Ankara: TTK Yayınları, 2021) 70.

⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12:115; Kallek, "Mâverdî", 180; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhiler Devleti Tarihi*, 159-160.

⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12:153; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 9:416.

⁵² Güner, *Büveyhilerin Şîh-Sünnî Siyâseti*, 73-74; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhiler Devleti Tarihi*, 198; Sevgi Kübra Bilgin, "Büveyhoğulları Vezirlerinden Mühellebî: Hayatı ve Faaliyetleri", *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10, no. 2 (2023): 509.

⁵³ Bu dönemde halîfenin vezirleri "Zu'l-yemineyn", "Zu'r-riaseteyn", "Zu'l-kifayeteyn", "Zues-seyfeyn", "Zu'l-kalemeyn" vs. gibi "zû" (sahib-li/li) edatı içeren ünvanlar alıyorlardı. Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 168.

yılında veziri Ebu Ali b. İsmail'e verdiği *Muvaffak* lakabının yanında *Umdetüddeve* (Devletin Direği) lakabını da tevcih etmesidir.⁵⁴

Tıpkı emîrler gibi vezirler de ikili, üçlü ve hatta dörtlü lakaplar almaya başlamışlardır. Birden fazla lakap sahibi vezirlere şu örnekler verilebilir: Ebu Kâlicâr'ın vezîri Muhammed b. Başaz'a *Muizzüddin* (Dini Şereflendiren), *Feleküddeve* (Devletin Talihi), *Seyyidülümme* (Dinin Efendisi), *Vezirülvüzerâ*, *İmâdülmülk* (Devletin Direği) lakaplarını; Sultânüddeve vezîri Ebu Gâlib el-Hasan b. Mansur'a *Züssa'âdeteyn* (İki Cihanda Saadet Sahibi), *Vezirülvüzerâ* ve *Necahülmülük* (Hükümdarların Başarısı) ile diğer vezîri İbn Sehlân'a *Felekülmülk* (Devletin Talihi), *Amîdüddeve* (Devletin Direği), *Za'îmülümme* ve *Şemsüddîn* (Dinin Güneşi) lakaplarını; Celalüddeve 1025 (416) yılında vezîri Ebu Ali b. Makula'ya *İlmüddin* (Dinin İlimi) / *Alemüddin* (Alemin Sancağı), *Sa'düddeve* (Devletin Mutluluğu), *Emînülmille* (Dinin Güvendiği Dağı), *Şerefülmülk* (Mülkün Şerefi) lakapları ile diğer vezirine verdiği *Yemînüddeve* (Devletin Sağ Kolu) ve *Vezîrülvüzerâ* lakaplarını vermiştir. Bîrûnî'nin kaydına göre Büveyhîler iktidar ellerine geçtiği dönemde halîfeliği taklit etmişlerdir. Hatta daha da ileri gidip vezirlerine *Kafi'ul-kufat* (Mükemmeller Mükemmeli), *el-Kafi'ul-evhad* (Yegâne Mükemmel), *Evhad'ul-kufat* (Mükemmellerin Yegânesi) gibi hiçbir şey ifade etmeyen sahte lakaplar da vermişlerdir.⁵⁵

Lakap ve ünvanlarını halîfe yerine emîrden almaya başlayan vezirler de halîfenin yetkilerini ihlâl etmekten çekinmemişlerdir. Bu ihlâller özellikle halîfe ile emîrin vezirleri arasındaki yazışmalarda görülmektedir. Önceleri halîfeden gönderilen mektuplarda muhatabı belirten lakap, künye veya isimden ibaret tek bir hitaba yer verilmekte, mektuplar, "*Emîrül-Mü'minîn'den filan kişiye*" şeklinde formüle edilmekteydi. Ancak Büveyhîler devrinde -özellikle lakap furçasının yaşandığı dönemde- yazışmalarda da bir takım değişiklikler meydana gelmiş ve halîfe, vezire karşı *Mevlâna* gibi iddialı bir sıfatı kullanmak mecburiyetinde bırakılmıştır. Halîfe Kâdir Bi-emrillâh'ın bu uygulamayı kaldırması ve hiçbir kişi için *Mevlâna* ifadesinin kullanılmaması talimatını vermesi tepkiye sebep olmuştur. Emîr Bahâüddeve'ye ve ondan sonra da Sultânüddeve'ye vezirlik yapmış olan Ebu Muhammed b. Sehlân, halîfeden gelen mektupta *Mevlana'nın* yerini *Seyyidüna* hitabı görünce sinirlenmiş ve mektubu yere atarak eski uygulamada ısrar etmiştir. Bir müddet geçtikten sonra halîfe vezire hitabında tekrar değişiklik yaparak, "*el-Hazretü'l-Alîyyetü'l-Vezîriyye*" kalıbını kullanmıştır. Vezir Ebu Muhammed b. Sehlân, *Mevlana'yı* kullanmamak için bu yola gidildiğini söyleyerek itiraz etmek istemiş fakat sonra ikna edilmiştir. Bununla beraber emîrlerin vezirlere hitaplarında da benzer bir değişimin bulunduğu kaydedilmektedir. Sâbî, onların vezirlerine hitap ederken *Mevlâye-Ecel* şeklinde bir kalıbı kullandıklarını belirtmektedir.⁵⁶

Büveyhî vezirlerinin de halîfeden aldıkları lakap karşılığında birtakım hediyeler sunduğuna dair örnekler görülmektedir. Bunlardan biri Emîr Sultanüddeve'nin vezirlerinden Muhammed b. Ali b. Halef'tir. Vezir, halîfe tarafından kendisine *Fahrülmülk*

⁵⁴ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 121; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümm*, 736; Antâkî, *Târîhu Antâkî*, 161; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsi ve'l-İctimâi ve es-Sekâfi - Büveyhiler Devleti Tarihi*, 198.

⁵⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 11:553, 12:81, 92, 102; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rüsûm*, 132-133; Güner, *Büveyhîlerin Şîî-Sünnî Siyâseti*, 73-74; Kabir, *The Buwayhid Dynasty*, 130; Ebu Reyhan el-Birûnî, *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*, 167-168; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsi ve'l-İctimâi ve es-Sekâfi - Büveyhiler Devleti Tarihi*, 198; Sevgi Kübra Bilgin, "Büveyhoğullarında Vezâret ve Vezir", *Vezâret ve Vezir*, Editör Erkan Göksu ve Coşkun Erdoğan (Ankara: Berikan Yayınevi, 2024) 57.

⁵⁶ Güner, *Büveyhîlerin Şîî-Sünnî Siyâseti*, 74-75.

lakabının verilmesi üzerine halîfeye 10.000 bedriyye dinarı,⁵⁷ 1000 humâsiyye dirhemi⁵⁸ ve 2 sandık kumaş göndermiştir.⁵⁹

Emîr ve vezirlerin yanında Büveyhî bürokrasisinde görev almış, devlet ricâlinden kimselerin de lakap aldıkları bilinmektedir. Muizzüddeve ve ardından da Bahtiyâr'ın ordu komutanı olan Hâcib Sebük Tegin, Tâi'-Lillâh'ın 974 (364) yılında hilâfet makamına oturmasının ertesi günü *Nâsiruddeve* (Devletin Yardımcısı) lakabını almıştır. Ruzrâverî, Halîfe Tâi''nin, 989-990 yılında Bahâüddeve'nin inşa divanı başkanı Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Kevkebî el-Muallim'e hil'at ve koşumlu bir at ile beraber *el-Kâfi* lakabını verdiğinden söz etmektedir.⁶⁰

Büveyhîlerde lakaplar sadece emîr ve devlet ricâli tarafından değil saray eşrafından kadınlar tarafından da kullanılıyordu. Bu dönemde kadınlar arasında itibar gören lakaplardan biri *Seyyide'*dir. Söz konusu lakap sarayda saygınlık ifade etmesinin yanında siyasî olarak nüfuz sahibi olan kadınlara verildiği tahmin edilmektedir. Lakap alan kadınlardan biri Emîr Bahtiyâr b. Muizzüddeve'nin annesidir. Halîfe Tâi'-Lillâh döneminde yazılan resmî bir mektupta kendisine *es-Seyyide el-Kebire* lakabı ile hitap edilmektedir. Bağdat ve Fars bölgesinin yönetimindeki oğlu üzerinde söz sahibi olan ve Gazneli Sultânı Mahmud karşısındaki güçlü duruşu ile bilinen Mecdüddeve b. Fahrüddeve'nin annesi Ümmü'l-Mülûk Şîrîn de aynı lakap ile anılmıştır.⁶¹

Sonuç

Büveyhîler Deylemlî fakir bir aileden gelmekte olup geçimlerini paralı askerlik ile sağlamaktaydılar. Büyük kardeşleri İmâdüddeve lakaplı Ali b. Büveyh'in stratejik zekâsı sayesinde diğer Deylemlîler arasından temayüz ederek kendi devletlerini kurmuşlardır. Küçük kardeşleri Ahmed b. Büveyh de ağabeylerinin işareti ile 945 (334) yılında Bağdat'a yönelerek Abbâsî Halîfesi Müstekfî-Billâh'ın emîrülümerâsı olmuş ve böylece devletin Irak kolunu kurmuştur. Ahmed b. Büveyh'in devrin gereği olarak halîfeden teslim aldığı saltanat alametleri arasında lakap da bulunmaktaydı. Büveyhî emîrleri soylu bir aileden gelmedikleri için aldıkları bu lakaplara oldukça önem vermekteydiler.

Büveyhî emîrleri Şîi olmalarına rağmen Sünnî Abbâsî hilâfetini ilga etmemişlerdir. Bunun yerine tahakkümleri altındaki hilâfetin gücünü kullanarak Sünnî halkı ve askerleri kontrol altında tutmayı hedeflemişlerdir. Halîfeden aldıkları lakapları da bu amaçla bir prestij ve meşruiyet aracı olarak kullanmışlardır. Halîfeler nispeten güçlü oldukları dönemlerde

⁵⁷ Emîr Bedr b. Hasaneviyye adına basılmış olan dinardır. Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rûsûm*, 103.

⁵⁸ 5 kîrat ağırlığında bir çeşit dirhemdir. Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rûsûm*, 103.

⁵⁹ Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *Rûsûm*, 103.

⁶⁰ Suyûtî, *Halîfeler Tarihi (Târîhu'l-Hulefâ)*, 483; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 14:225; Güner, *Büveyhîlerin Şîi-Sünnî Siyâseti*, 71-73; Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, 71; Gümüş, "er-Ruzrâverî'nin "Zeylû Tecâribü'l-Ümem" Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar)", 155; Köse, "Abbasiler Döneminde Halifelere ve Sultanlara Verilen Ünvanların Siyasi Hayata Yansımaları", 302.

⁶¹ AlRudainy, *The Role of Women in Buyid and Saljuq Periods of the Abbasid Caliphate (339-447/950-1055 & 447-547/1055-1152): The Case of Iraq*, 152; Köse, "Abbasiler Döneminde Halifelere ve Sultanlara Verilen Ünvanların Siyasi Hayata Yansımaları", 312; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*. Çeviren Necati Lugal, Hazırlayan Hicabi Kırılangoç, (Ankara: TTK Yayınları, 2019) 20; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 9:287; Şebânkârî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Tarihi)*, 69; Mneymneh, *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhîler Devleti Tarihi*, 194; Cihan Gençtürk, "Büveyhîler'in İran Hâkimiyeti", 283.

lakapların dağıtımında söz sahibiyken, maddî ve idarî güçlerini kaybettikleri süreçte lakaplar gelişigüzel dağıtılmaya başlanmıştır.

Büveyhî hükümdarları genel itibarıyla emîr ünvanını kullanmışlardır. Bunun yanında Sünnî Abbâsî halifesinden aldıkları 21 emîre ait 40 lakap bilinmektedir. Kimi emîrler tek lakap kullanırken Adudüdevle ve Bahâüdevle örneğinde olduğu gibi bazılarının da birden fazla sayıda lakap aldıkları görülmektedir. Lakapların sayıca artması ile, *-devle* ekinin yanında *-ümme*, *-din* ve *-mille* gibi iddialı eklerle türetilen lakaplar da kullanılmıştır. Bu durum sayıca artan lakapların değerlerinin azalmasına yol açmıştır.

Büveyhî emîrleri, bu lakapların haricinde halîfelerin izni olmadan Şâhanşâh gibi Sâsânî kökenli birtakım ünvanlar da kullanmışlardır. Eski Sâsânî krallarının kullandıkları Şâhanşâh gibi ünvanlar, hanedanına etkin bir kimlik yaratma çabası içinde olan Büveyhî emîrleri için ayrı bir öneme sahipti. Kullandıkları bu ünvanlar bir yandan da emîrlerin Sâsânî modelinde bir devlet kurma idealini de yansıtmaktaydı. Emîrler artık isimleşen bu lakap ve ünvanlarını çeşitli yazışmalarda ve darp ettirdikleri paralarda kullanmışlardır.

Emîrlerin yanında devlet ricâlinin de birtakım lakaplar kullandıkları görülmektedir. Çalışma kapsamında çeşitli devlet ricâline verilen 30 lakap hakkında bilgi verilmiştir. Bu lakapların emîrlerin kullanabileceği görkemde ve benzerlikte olması dikkat çekicidir. Nitekim onların da zamanla tıpkı emîrleri gibi birden fazla lakap kullanmaya başladıkları ve bunun için hediyeler sundukları görülmektedir.

Netice itibarıyla 122 yıllık bir süreçte İran ve Irak topraklarında hüküm süren Şii Büveyhîler, Orta çağ İslâm dünyasında mezhepsel ayrılıkları bir kenara bırakarak Sünnî Abbâsîler ile menfaat esasına dayalı iyi ilişkiler kurmuş ve onların egemenlik sahasını kendi çıkarları için kullanmışlardır. Söz konusu sürecin izlenebildiği önemli alanlardan biri lakap ve ünvanların araçsallaştırılmasıdır.

Kaynakça

1. Ana Kaynaklar

Antâkî (Ebu'l-Ferec Yahya b. Said). *Târîhu Antâkî*. Neşreden Ömer Abdüsselam Tedmurî, Lübnan, 1990.

Ebu İshak es-Sâbî (İbrahim b. Hilâl b. İbrahim el-Harrânî). *el-Muhtâr min Resâil Ebu İshak İbrahim es-Sâbî*. Neşreden Şekîb Arslan, Beyrut.

Ebu İshak es-Sâbî (İbrahim b. Hilâl b. İbrahim el-Harrânî). *Kitâbu'l-Müntezza Mine'l Cüzi'l-evvel Mine'l Kitâbu'l-Ma'rûf bi't-Tâcî fi Ahbâri'd Deoleti'd Deylemiyye, (Ahbâru E'immeti'z-Zeydiyye fi Taberistân ve Deylemân ve Cîlân içinde)*. Neşreden Wilferd Madelung, Beyrut 1987.

Ebu Reyhan el-Birûnî. *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)*. Çeviren Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.

Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî. *Târîh-i Beyhakî*. Çeviren Necati Lugal, Hazırlayan Hicabi Kırlangıç, Ankara: TTK Yayınları, 2019.

Gerdîzî (Ebu Saîd Abdülhay b. Dahhâk). *Zeynu'l Ahbâr*. Neşreden Abdulhay Habîbî, Tahran.

Gümüş, Tayfun. "er-Ruzrâverî'nin "Zeylü Tecâribü'l-Ümem" Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar)." Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2019.

- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî. *Târîh-i Güzide*. Çeviren Mürsel Öztürk, Ankara: TTK Yayınları, 2018.
- Hasan İbrahim Hasan. *en-Nüzûmu'l-İslâmiyye*. Kahire: Mektebetü'n-Nahdetü'l-Mısriyye.
- Hemedânî (Muhammed b. Abdülmelik). *Tekmiletü Târihi't-Taberî (Taberî-Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, C. 11 İçinde)*. Dâru'l-Fikr, 1407/1987.
- Hilâl es-Sâbî (Ebu'l-Hasan (Ebu'l-Hüseyin) Hilâl b. Muhassin b. İbrahim es-Sâbî el-Harrânî). *Rüsûmu Dâri'l-hilâfe*. Neşreden Mîhâil Avvâd, Beyrut 1406/1986.
- Hilâl es-Sâbî (Ebu'l-Hasan (Ebu'l-Hüseyin) Hilâl b. Muhassin b. İbrahim es-Sâbî el-Harrânî). *el-Vüzerâ ev tuhfetü'l-ümerâ fi târihi'l-vüzerâ*. Beyrut 1990.
- Hudûdü'l-Alem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*. Çeviren Abdullah Duman ve Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018.
- İbn Haldûn. *Kitâbü'l-iber Dîvânü'l-Mübtede ve'l-haber fi Eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-Âsarahüm min-Zevî's-Sultânî'l-Ekber*. Cilt 3. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992/1413.
- İbn Hallikân. *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân*. Cilt 1-4. Tahkik İhsan Abbâs, Beyrut: Dâru Sâdır, 1900.
- İbn Havkal. *Sûrat el-Arz - 10. Asırda İslâm Coğrafyası*. Çeviren Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.
- İbn İsfendiyar. *Tarih-i Taberistan*. Cilt 1. Tashih Abbas İkbâl, Taberistan, 1386/2007.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye - Büyük İslam Tarihi*. Cilt 11-12. Çeviren Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İbn Miskeveyh (Ebu Ali Ahmed b. Muhammed). *Tecâribü'l-Ümem*. Çeviren Kıvameddin Burslan, Hazırlayan Mehmet Şeker vd., Ankara: TTK Yayınları, 2016.
- İbn Tagriberdî. *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kâhire*. Cilt 4. Neşreden Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992.
- İbnü'l-Cevzî (Ebu'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali). *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*. Cilt 14-15. Neşreden Muhammed-Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr. *el Kâmil fi't-Tarih*. Cilt 8-9. Çeviren Ahmet Ağırakça, İstanbul: Bahar Yayınları, 1986.
- İbnü'l-Verdî. *Târîhu İbnü'l-Verdî*. Cilt 1. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996/1417.
- İstahrî. *Ülkelerin Yolları (Değerlendirme-Metin)*. Çeviren Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015.
- Kalkaşendî (Ebu'l-Abbas Sihabüddin Ahmed b. Ali). *Meâsirü'l-İnâfe fi Meâlimi'l-Hilâfe - Halifelik Kurumu Tarihi*. Çeviren Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Kitâbu'l-uyûn ve'l-hadâik fi ahbâri'l-hakâik*. Cilt 4/2. Neşreden Ömer es-Saîdî, Dîmaşk, 1972.
- Mîrhând (Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd). *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçukiyye)*. Çeviren Erkan Göksu, Ankara: TTK Yayınları, 2015.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî. *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Tarihi)*. Çeviren Fahri Unan, Ankara: TTK Yayınları, 2021.

- Mukaddesî (Muhammed b. Ahmed). *İslâm Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsîm)*. Çeviren Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Camiu'd-düvel - Hamdânîler Musul ve Halep Emîrlikleri (905-1004)*. Çeviren Ömer Tellioglu, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018.
- Nüveyrî (Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Abdilvehhab b. Muhammed). *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. Cilt 24, 26. Neşreden Ali M. el-Bicâvî-Hüseyin Nassar, Kahire, 1395-1405/1975-1985.
- Ömerî (Şihabeddin b. Fazlullah). *Mesâlikü'l-Ebsâr – Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. Çeviren Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Reşîdüddîn Fazlullâh. *Câmi'ü't-Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)*. Çeviren Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Serahsî (Ebu Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed). *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*. Çeviren M. Sait Şimşek-İbrahim Sarmış, Ankara Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Suyûtî. *Halifeler Tarihi (Tarihu'l-Hulefa)*. Çeviren Abdullah Gündüz, İstanbul: Asalet Yayınları, 2018.
- Tenûhî (Ebu Alî Muhassin b. Ali b. Muhammed). *el-Ferec Bade's-Şidde*. C. 2, Neşreden Abbûd eş-Şâlecî, Beyrut 1975.
- Zehebî (Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman). *el-İber fi Haberî men Gaber*. Cilt 2, Tahkik Ebu Hacer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985.
- Zehebî (Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman). *Târîhu'l-İslâm*. Cilt 25. Neşreden Ömer Abdusselâm Tedmurî vd., Beyrut, 1987.

2. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

- Abbas Perviz. *ez Arab ta Deyâlîme*. Tahran, 1338.
- AlRudainy, Reem Saud. "The Role of Women in Buyid and Saljuq Periods of the Abbasid Caliphate (339-447/950-1055 & 447-547/1055-1152): The Case of Iraq". Thesis of PhD, University of Exeter, 2014.
- Amedroz, Henry Frederick. "The Assumption of The Title Shahanshah By Buwayhid Rulers", *The Numismatic Chronicle and Journal of The Royal Numismatic Society* 5, (1905): 393-399.
- Ateş, Ahmet. "Deylem," *İslam Ansiklopedisi* Cilt 3. 567-568.
- Baker, Christine D. "The Lost Origins of the Daylamites The Construction of a New Ethnic Legacy for the Buyids." *The Routledge Handbook of Identity and the Environment in the Classical and Early Medieval Worlds*, Editor Rebecca Futo Kennedy and Molly Jones-Lewis. London: Routledge, 2016.
- Bianquis, Thierry. "Sayf al-Dawla," *EP (İng.)* Cilt 9. 103-110.
- Bilgin, Sevgi Kübra. "Büveyhoğulları Vizirlerinden Mühellebî: Hayatı ve Faaliyetleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10, no. 2 (2023): 506-532.
- Bilgin, Sevgi Kübra. "Büveyhoğullarında Vizâret ve Vizir." *Vizâret ve Vizir*, Editör Erkan Göksu-Coşkun Erdoğan, 45-60. Ankara: Berikan Yayınevi, 2024.

- Blair, Sheila S. *The Monumental Inscriptions from early Islamic Iran and Transoxiana*, 32-33. Leiden: Brill, 1992.
- Bosworth, Clifford Edmund. "Lakab," *EP² (İng.)* Cilt 5. 618-631.
- Bowen, Harold. "Nâsirüddeve," *İslâm Ansiklopedisi* Cilt 9. 97-98.
- Bozkurt, Nebi. "Lakap," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 27. İstanbul, 2003, 65-67.
- Donohue, John J. *The Buwayhid Dynasty in Iraq 334 h. /945 to 403 h. /1012: Shaping Institutions for the Future*, Editor Wadad Kadi, Rotraud Wielandt. Leiden: Brill, 2003.
- Dündar, Abdulhamit ve Bakır, Abdulhalik. "Büveyhî Hânedânı'nın Menkıbevî Kuruluşu ve Tarihi Arka Planı," *History Studies* 11, no. 1 (2019): 10-44.
- Fakîhî, Ali Asgar. *Âl-i Büveyh ve Ovvâ-yi Zamân-i İşân bâ Numûdârî ez Zindegî-yi Merdom-i der an Asr*. İntişarat-i Sebâ, 1357.
- Gençtürk, Cihan. "Büveyhîler'in İran Hâkimiyeti." Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2020.
- Gençtürk, Cihan. *İran Büveyhîleri (Siyaset, İdari Teşkilat ve Sosyo-Kültürel Hayat)*. Ankara: Fenomen Yayınları, 2021.
- Güner, Ahmet. "Büveyhîler'den Adudu'd-devle ve Dönemi (338-372/949-983)". Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992.
- Güner, Ahmet. "Hamza el-İsfahanî ve Büveyhîler II." *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21, (2005): 65-67.
- Güner, Ahmet. "Kabûs b. Veşmgîr," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 24. İstanbul, 2002, 43-44.
- Güner, Ahmet. "Mecdüddeve," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 28. İstanbul, 2003, 229-230.
- Güner, Ahmet. "Muizzüddeve," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 31. İstanbul, 2020, 99-100.
- Güner, Ahmet. "Müttakî-Lillâh," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 32. İstanbul, 2006, 223-224.
- Güner, Ahmet. "Nâsirüddeve," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 32. İstanbul, 2006, 402-403.
- Güner, Ahmet. *Büveyhîler'in Şîî-Sünnî Siyaseti*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 1999.
- Hacıyev, Khanoglan. "Irak Büveyhîleri'nin Kuruluşu ve Muizzüddeve Dönemi (334-356/945-967)." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Hacıyev, Khanoglan. "Samsâmüddeve," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 2, İstanbul, 2019, 467-468.
- İbrahim Selman el-Kurevî. *el-Büveyhîyyûn ve'l-Hilâfetü'l-Abbâsiyye*. Mısır, 2008.
- Işıltan, Fikret. "Seyfüddeve," *İslâm Ansiklopedisi* Cilt 10. 536-539.
- Kabir, Mafizullah. *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*. Calcutta, 1964.
- Kallek, Cengiz. "Mâverdî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 28. İstanbul, 2003, 180-186.

- Köse, Nuri. "Abbasiler Döneminde Halifelere ve Sultanlara Verilen Unvanların Siyasi Hayata Yansımaları." Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2021.
- Lane-Poole, Stanley. *İslam Devletleri Tarihi – Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar*. Editör Samet Alıç, Çeviren Halil Edhem Eldem, İstanbul: Selenge Yayınları, 2020.
- Madelung, Wilferd. "The Assumption of the Title Shahanshah by the Buyids and "The Reign of the Daylam (Dawlat al-Daylam)." *Journal of Near Eastern Studies* 28, no. 1 (1969): 84-108.
- Merçil, Erdoğan. "Büveyhîler," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 6, İstanbul, 1992, 496-500.
- Miles, George C. "Numismatics". *The Cambridge History of Iran* Cilt 4. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 364-377.
- Minorsky, Vladimir. "Daylam," *EP (İng.)* Cilt 2. Leiden: Brill, 1991, 190-200.
- Mıynat, Ali. "Ortaçağ İslam Dünyasında Unvan-Lakap Kullanımları Hakkında Bir İnceleme: Unvan ve Lakap Kapıları Açılırken." *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, no. 2 (2021): 641-660.
- Mneymneh, Hassan. *Târîhu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfî - Büveyhiler Devleti Tarihi*. Çeviren Tarık Akarsu, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Özaydın, Abdülkerim. "Fahrüddeve," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 12, İstanbul, 1995, 98-99.
- Özaydın, Abdülkerim. "Gazanfer," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 13. İstanbul, 1996, 431-432.
- Özaydın, Abdülkerim. "Müstekfî-Billâh," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 32. İstanbul, 2006, 139-140.
- Özaydın, Abdülkerim. "Seyfüddeve el-Hamdânî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 37. İstanbul, 2009, 35-36.
- Özaydın, Abdülkerim. "Unvan," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 42. İstanbul, 2012, 163-166.
- Richter-Bernburg, Lutz. "Amîr-Malik-Shâhânsâh: 'Ağud ad-Daula's Titulature Re-Examined", *Iran* 18, (1980): 83-102.
- Sâdık Seccâdî, "Âl-i Bûye", *Dâiretü'l-Meârif Büzürgi İslâmî* Cilt 1. 1377, 629.
- Siddiqi, Amir Hasan. "Caliphate and Kingship in Medieval Persian." Thesis of PhD, London University, 1934.
- Turan, Nurullah. *Selçuklu Başkenti Rey (Kuruluşundan 1157'ye Kadar)*. Ankara: TTK Yayınları, 2019.
- Ünal, Gülistan. "Büveyhîler Hilafeti Abbâsîlerden Neden Almadılar?". *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no. 3 (2018): 405-416.
- Vefa Muhammed Ali. *el-Hilâfetu'l-Abbâsiyye fî ahdi Tasalluti'l-Büveyhiyyîn*. İskenderiye: Mektebu'l-Câmi el-Hadîs, 1990.

Waines, David. "The Pre-Buyid Amirate: Two Views From The Past", *International Journal of Middle East Studies* 8, no. 3 (1977): 339-348.

Yazıcı, Tahsin. "Deylem," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Cilt 9, İstanbul, 1994, 263-264.

Zetterstéen, K. V. "Muizz-üd-Devle," *İslâm Ansiklopedisi* Cilt 8. 561-562.

Zetterstéen, K. V. ve Busse, Heribert. "Mu'izz al-Dawla," *EI²* Cilt 7. 484-485.

<https://www.acsearch.info/search.html?id=10848109> (Erişim Tarihi 27.3.2024)

<https://www.acsearch.info/search.html?id=1243632> (Erişim Tarihi 27.3.2024)

<https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D8%B0%D9%8A%D9%86/> (Erişim Tarihi 9.07.2024)

Summary

The 10th-11th century Buwayhid dynasty, founded in Iran and Iraq, originated from three Daylamite brothers of humble origins. They were the sons of a poor father who made his living by fishing. Distinguished by their martial prowess, they rose to prominence. The eldest, Ali ibn Buwayh, strategically separated from Mardavij ibn Ziyar and established a state in Fars. Here he recognised the Abbasid caliph as a natural ruler and asked for the signs of sultanate. The youngest, Ahmad ibn Buwayh, with his brothers' support, conquered Baghdad and secured the position of amir al-umara from the Abbasid Caliph al-Mustakfi bi-llah in 945. This ceremony also bestowed upon him the sultanate's insignia – banner, robe of honor, and horse – signifying the establishment of the Buwayhid dynasty's Iraqi branch. Notably, the Caliph awarded laqabs (honorific titles) to all three brothers. These laqabs were created by adding a pretentious word to the suffix "al-dawla" (of the State/Dynasty). Ali became Imad al-Dawla (Fortifier of the State), Hasan received Rukn al-Dawla (Pillar of the State), and Ahmad was titled Mu'izz al-Dawla (Fortifier of the Dynasty). Previously, the Hamdānid emirs had also received epithets from the caliph ending in al-Dawla.

The laqabs were not merely titles; they were prominently displayed on minted dinars and dirhams, serving as a constant visual reminder of the Buwayhid claim to authority. This strategy was particularly relevant given the Daylamite mercenaries' focus on financial gain. Lacking a noble lineage, the Buwayhids relied heavily on financial incentives to maintain their military force. They knew that if they could not distribute money, their soldiers' loyalty would change to whoever gave them more money. Beyond financial considerations, these laqabs functioned as a tool for bolstering the dynasty's legitimacy and reputation among its own troops, the populace, and rival powers. The Buwayhids employed these honorific titles internally, leveraging them within family rivalries – sometimes it was seen that they prevented each other from taking laqabs, while also utilizing them to establish their preeminence over other regional dynasties. This led to reactions, such as the Sāmānids commemorated the dead former caliph in their khutbahs instead of the caliph under the Buwayhid domination. Furthermore, laqabs could be strategically employed in official correspondence, potentially serving as veiled messages or subtle assertions of power. The Buwayhids further leveraged their position by acting as intermediaries for other local dynasties seeking laqabs from the caliph. For instance, during the conflict with Hamdanid Emir Abu Taghlib, they secured a caliphal laqab for him as a condition for peace negotiations.

The Buwayhid emirs further bolstered their legitimacy by incorporating Sasanian titles like Shāhanshāh (King of Kings) and Malik al-Adil alongside their laqabs. This strategy can be interpreted as a twofold initiative: fostering a sense of shared ethnic identity and establishing an Iranian state that mirrored the Sasanian model, echoing prior ambitions of some Daylamite commanders.

The Buwayhid emirs' financial dominance over the Abbasid caliphate is well documented. The caliphs relied on a monthly stipend from the Buyihids, highlighting their compromised position. However, the caliphs also saw laqabs as a potential source of revenue. A tradition emerged where laqab recipients presented the caliph with valuable gifts like money, textiles, and goods. While the sheer number of laqabs distributed likely concerned the caliphs, their financial dependence limited their ability to resist. This also meant that there were no privileged laqabs for those who were truly worthy. Initially, the caliph held sole discretion over laqab attribution. However, the Buwayhids gradually eroded this authority, pressuring the caliphs to bestow specific titles and even employing unauthorized laqabs. Notably, the Buwayhid emir controlling Baghdad wielded significant influence over the caliph's laqab decisions.

The application of laqabs extended beyond the Buwayhid emirs. Powerful women within the dynasty, viziers, and military commanders also received these honorific titles. This proliferation led to a significant increase in the number of laqabs, potentially doubling, tripling, or even quadrupling. Furthermore, new suffixes like "al-umma", "al-din" and "al-milla" emerged alongside the traditional "al-dawla". This dilution of the laqab system arguably diminished their prestige during the Buwayhid era. Consequently, some laqab holders faced ridicule from the public. The devaluation of these titles even led ordinary citizens to adopt ostentatious laqabs, further contributing to the erosion of their significance.

This analysis will focus on the evolution of laqabs (honorific epithets) within the Buwayhid sphere of influence. It will explore their initial purpose near the Abbasid caliphs, before examining how Buwayhid emirs transformed these symbols of sovereignty into instruments of prestige and competition, shaping their political landscape. Specific examples will be employed to illustrate this dynamic.